

PARTOK

NAGY SÍVÓ ZOLTÁN

A katonaság ellenőrizte már a folyót. Váratlanul megjelenő motorcsónakja-nagy robajjal húzott el a fürdőzők előtt. Az őrzőjáratot vezető altiszt a bal part felé mutatva figyelmeztetett egyik nap: ott senkiért nem felelünk. Így akart véget vetni átruccanásainknak. Miután fölszármolták a bácskai parton a strandfürdőt, egyre többet voltunk a másik parton.

Szép volt a fövényes lakatlan túlsó part. Ha átúsztunk, az érintetlen homokfoltokat kerestük a fűzfabokrok közt, és meztelenül napoztunk. A lányok is átúsztak néha a tiltott partra. Ők is napoztak, kicsit távolabb tőlünk, és nem épp meztelenül. – Szűzek a fűzek közt – jelentette mókára kész megfigyelőnk, ha fölfedezte a part üdvöskéit. Most ezt a felfedezett partot tiltották, mely pótolta úgy-ahogy a strandfürdőt. A kabinos, hordókra szerelt tutajocskán bontakoztak ki a barátságok, kezdődtek a nyári szerelmek, melyek megerősödvé a másik partra vágytak: a tiltottra. A fürdő eltűnése után elnéptelenedett a part. A folyó közelében élő szerbek már alig jártak a Tiszára. A kihalás képét vette föl a táj, nyomot hagytak rajta a történések. Olyan lett, mint az idő: háborús.

A lányok a part menti szőlőkben szerveztek néha találkozókat. Ezek aligha pótolhatták a folyó élményeit. A papok is beleszóltak már a résztvevők lelkébe. Talán ezért nem volt megszokott hangulatuk. Lepleztek valamit, ami nyilvánvaló volt. A győzelembe vetett hitet leplezték. Háborús pikniknek neveztük már egy páran az ilyen összejöveteleket.

A hivatalos rendezvényekben is sok volt már a háborús, a katonás: menetelés, díszlépés a rögtönzött tribünök előtt, a futballpályán, fapuskás gyakorlatok, indulók: „Visszatért szép Délvidékünk, visszaadta Horthy nékünk, vigyázott mireánk” – cseng vissza a délvidéki induló. Ám mi is vigyáztunk már magunkra. Egyre több szó esett a háború lehetséges kimeneteléről, a zsidók küszöbönálló összeszedéséről.

ZSÚR

Játékaink már a közeledés útját járták. Minden szép volt ezen az úton: lényének légköre, választékos modora, szíves kedvessége, külleme, a fekete kötelező munkaköpeny, a dús fekete hajára biggyesztett kötelező Bocskai-sapka; minden, amit viselt. Tizenévesek voltunk. Az első találkozások lehetőségét a reggelek hozták. Úgy néztem, hogy az utcájukba akkor érjek, amikor kilép a kapun. Ő is számolgathatott, mert mindig sikerült ajtóközelben találkozni. – Megvárta, ha már meglátott. Ez a „véletlen” már a kibontakozó érzés vállalása volt. Az iskolával kapcsolatos szóváltás alkalom volt csupán a közeledésre.

Már a szemek nászánál tartottunk, amikor váratlanul zsúrra hívtak. Zsúrra, mely előtt ők, a ház kis barátai játszani, bújócskázni szoktak a Telepen. Az akkori falu az ő fatelepükön vásárolta az építkezéshez szükséges faanyagot. Kölcsönre főleg. Most csupa kölcsönre vásárolnak – magyarázta fivére, Lévi, aki fogadott bennünket, és hogy amit most elvisznek, aligha fizetik meg. A fatelep csak délelőtt dolgozott. Így is gyorsan fogyott az áru. Boszniából, Szerbiából már nem szállítottak fát. Sokan már az adósság elhalasztása vagy törlése reményében vásároltak.

Másra jó most a fatelep, folytatta már derűsebb hangon Lévi: Játsszatok! Még soha nem játszottak ennyit a testvéreim, mint mostanában. A fenyőillatot árasztó deszkatömbök közt folyt a játék. A valamikori munkaszünetet jelző sándarab most a játék, a bújócska kezdetét jelezte. A kereső egy ráúttással jelezte, hogy indul az elbújók, a magukat rejtegetők megkeresésére. A bejáródott kis csapat otthonosan mozgott a deszkatömbök közötti folyosókon. Ki-ki a maga párjával. Engem ő vezetett. Csak jól elbújni, jó rejtekhelyet találni, figyelmeztetett, és tudta, hogy hol vannak ilyen helyek, ahol elbújhatunk, de össze is bújhatunk egy kicsit. Csendben, szó nélkül, hogy ne hallja a kereső. Csendben, közel egymáshoz. A szárításra beállított réseken lestük a

kereső közeledését. Mozdulatlanul, néha egymáshoz tapadva. Minden leütés után jobban és biztosabban. Talán a nyolcadik körnél tartottunk így együtt, amikor taps ütötte meg a fülünket. A mama tapsolt a teraszon. Uzsonnára hívta a társaságot. Bánatos, meleg szemmel nézett rám, és gyengéden magához húzott, majd eltolt egy kicsit, és a kezemnél fogva vezetett az oszlopon lógó sinderab alá a játék kiértékelésére.

A mi csapatunk győzött.

Az uzsonna számomra szokatlanul jó volt. Habos kávé kuglóffal, utána hűtött málna. Ő szolgálta fel. A mama egy hintaszékből figyelt bennünket. Mivel új voltam a társaságban, főleg velem beszélgetett, faggatott inkább. Jól ismerte a családomat, különösen anyámat, aki szépen varr, és ügyes asszony. Szép volt ez a délután. A kapuig kísérték ki barátaim, ahogy falun szokás. Este volt már. Fenyődeszkák illatát lengette a szellő.

Másnap korábban keltem. Alig vártam, hogy lássam, ám nem volt sehol. Sem az utcán, sem az iskolában. Késve érkezett, a második csengetés után lépett lihegve a tanterembe. Rám se nézett. Tanárunk, aki igazgató volt, szintén késett. Kíséretével járta az osztályokat. Hozzánk tízpercnyi késéssel érkezett. Felállással üdvözöltük. Nem adott engedélyt a leülésre. Így szokott tenni, ha fontos mondanivalója van. Csendben vártunk, de a csend hosszabb volt a szokottnál.

Ebbe a hosszú, kínos csendbe hullottak akadozó szavai: Sajnálattal közölte, hogy egy időre el kell válni zsidó iskolatársainktól, mert így követeli ezt hadviselő hazánk nehéz helyzete. A szülőket üdvözölte, és reményét fejezte ki, hogy ez átmeneti rendelkezés; hogy nem kizárásról, kirekesztésről van szó.

Megkövülve álltunk.

Ő fejére tette a Bocskai-sapkát, fölvette táskáját, és az ajtó felé indult. Az igazgató a vállát érintette egyik kezével, és a másikkal ajtót nyitott a zsidó lány előtt. Szebb jövőt, mondta Lea, és kilépett a folyosóra, ahol már várták őt sorstársai.

Adjon az Isten mindannyiunknak, mondta az igazgató úr, és intett, hogy leülhetünk. A tanterem az utcára nézett. Ülve is láthattuk elvonnulásukat. Az egyik fiú, talán Berger, levette a sapkáját, a Bocskait.

Zsúron voltam zsidó barátaimnál. Tudhatták már, hogy mi vár rájuk, és engem is meghívtak.

A zsúr utáni történések csakhamar felismerhető képpé alakultak: az egyik barátom látta az utcaseprésre kirendelt jó hírű zsidó orvost, aki mellére tűzte az I. világháborúban kiérdemelt kitüntetéseit, és úgy söpörte az utcát. Már garázdálkodtak a nyilasok. Az egyik tanárunk is az lett. Így mesélték a jól értesültek. Nevéről ítélve német volt. A nyári szünetben próbált toborozni a leventevezetők között.

Megtörtént a zsidók összeszedése.

Ezt a szót használta az akkori falu: „összeszedték a zsidókat”. Az utca beszédében sok szó esett a zsidó vagyon elkobzásáról, a ki mit vitt el, mi hova került kérdéseit latolgatták az emberek. A jól értesültek tudni vélték, hogy mi hova került; de nyugtatták is magukat, hogy az értékes holmit, szőnyegket, képeket, műértékeket az „ejtőernyősök”, a Magyarországról ide költözött tisztviselők és a hozzájuk közelállók kaparintották meg, mielőtt még megtörtént volna a hivatalos leltározás.

A RUHÁK

A ruhák, melyeket szétkapkodtak a leltározók, most árulkodó mivoltukban terhelték a lelkiismeretet. A gazdjukra szabott ruhák, melyek most átalakítva, megcsonkítva vagy eredeti formájukban járkáltak közöttünk gazdát cserélve. Az ő ruhái is. A tweed kabátját egy ismert lányon láttam, és elszorult a szívem. Hol is lehet, milyen ruhán viseli a szalagot. A származását megjelölőt – Jude. – Hogyan viseli?

Igazgatónk, aki valószínűleg nehéz szívvel nyitott ajtót Leának, alkalmasint kántoroskodott is. Háborús fohászokat énekelt a templomban. Ma is visszahallom az egyiket: „Ki ülsz az égben vihar felett, én Istenem, hallgass meg engemet. Hozzád száll hő imám, ajkam dadog, hazámért reszketek, magyar vagyok . . . – Más népekre ha haragod vagyon, a magyarra ne haragudj nagyon; ne haragudj rá, bűnét ne keresd, bocsáss meg néki, sajnáld és szeresd.”

A fohász már a félelmet fogalmazta meg. A hivatalos rendezvények, felvonulások ugyanezt a félelmet leplezték. Fel-felvonultunk a templomtér sarkán álló honvédszobor előtt. Leginkább a Klapka-indulóval: „Fel-fel, vitézek a csatára . . . Mennydörög az ágyú, csattog a kard, ez lelkesíti csatára a magyart.”

Leventék, középiskolások, „frontharcosok”, tűzoltók. Ha beintett a szerb karmester a leventezenekarnak, helyben meneteltünk, hogy „meg-

fogjuk a lépést”, hogy „egyszerre és a zene ütemére lépjen az egész menet”. Katonásan – ahogy illik – ilyen felvonuláshoz. Bal-jobb, bal-jobb, bal-jobb, biztattak a vezetők. Bocskai-ruhák, díszmagyarba öltözött asszonyságok, párták, pántlikák, falragaszok: – „Csonka Magyarország nem ország, nagy Magyarország mennyország.”

A harcra, kitartásra buzdító szavatok elmaradhatatlan részei voltak már a kulturális rendezvényeknek. „Igen, fiacskám, háború van. Nagy vérhullásos zivatar, és a küzdő népek sorába első most is a magyar” – szavalta idősebb barátom egy rendezvényen az újvidéki Leventetothonban.

A pesti háborús slágerek már a győzelmet láttatták: „Jöttök majd győzedelmesen Pesten át dús virágszőnyegen, és száz leány zengi büszkén a dalt, hogyha visszajöttök majd.”

Múltidéző emlékek, sorsunkat meghatározók 1944 őszén, a szabadság első napjaiban.

MOZI

A játékfilmeket megelőző filmhíradók és az újságok győzelmekről, bekerítő katlancsatákról, ellenséges hadtestek felszámolásáról adtak hírt. A nézők a „majd csak megfordul” keservével reagáltak a mozivásznak előtt. Volt már garantált fejadag, melyért sorba kellett állni. A cséplésnél ellenőrök vették számba a termést. Utcáinkon ricinust termeltünk a hadiiparnak. Meleg holmit küldtünk a keleti frontra.

– Csak hogy jut oda? – kérdezte szerb szomszédom. A „végnapjait élő vörös birodalom” katonái a filmhíradókon továbbra is felemelt kézzel sétáltak át a „jövendő győztesek” oldalára. Az „önkéntes foglyok” között sok volt a nem szláv arcú, a ferde szemű.

FORDULAT

Az ilyeneket nemsokára megismerhettük. A szerbek mihamarabbi fölszabadulásukat várták az olyan rádióhírek hallatán, melyek szerint a bánáti parton partizánbandák ütötték fel a fejüket, és hogy folyik a felszámolásuk. Sok minden utalt már az összeroppanásra: a honvédek lövészárkokat ástak az elnéptelenedett parton. A leventeparancsnokok

a toronyból kémlelték a másik partot. A Bánátból átszivárgó hírek ezúttal pontosak voltak: megjött végre a muszka.

Rövid, de alapos tüzérségi előkészítés után jöttek át az oroszok a Tiszán. Fél óra alatt rohanták le a magára hagyott falut, mert a hátvéd hamar abba hagyta az értelmetlen ellenállást. A honvédekkel és a csendőrökkel hagyták el a falut a magyarországi tisztviselők. Az élen járó falusiak is velük mentek.

A várt partizánokból nem sokat látott a falu. Az oroszok nyomában járhattak, mert hamar előkerültek, miután elcsitult a harci zaj. Mi is ezt vártuk inkább, mint a fölszabadulást: mert nem tudtuk megérteni, hogy mitől és kitől szabadultunk föl: amikor „bejöttek”, tizenévesek voltunk, mikor „kimentek”, még nem voltunk felnőttek. Négy év alatt kellett volna megérteni előbb a „magyar föltámadást” és a „történelmi visszatérésünk jelentőségét”, majd ezt a fölszabadulást és visszatérést, mert újra visszatért a vergődő szülőföld.

Hazát váltott újra.